

УДК 349.42

СТРАХУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ В ЧАС ВІЙНИ: РЕАЛІЇ ТА МОЖЛИВОСТІ

О. Грицина, к. е. н., доцент

ORCID ID: 0000-0002-1304-0250

О. Шолудько, к. е. н., доцент

ORCID ID: 0000-0003-2264-5638

Л. Синявська, к. е. н., доцент

ORCID ID: 0000-0002-2723-9551

А. Колодій, к. е. н., доцент

ORCID ID: 0000-0002-9320-6379

О. Агрес, к. е. н., доцент

ORCID ID: 0000-0003-3398-0933

Львівський національний університет природокористування

© О. Грицина, О. Шолудько, Л. Синявська, А. Колодій, О. Агрес, 2023

<https://doi.org/10.31734/agrarecon2023.01-02.125>

Грицина О., Шолудько О., Синявська Л., Колодій А., Агрес О. Страхування аграрного сектора України в час війни: реалії та можливості

Проаналізовано особливості розвитку агрострахування в Україні в період воєнного стану. Досліджено актуальні питання страхового захисту майна сільськогосподарських виробників у період війни. Проаналізовано ситуацію, яка склалась у аграрній сфері в період війни та обґрунтовано необхідність страхового захисту як методу і джерела ліквідації негативних наслідків неочікуваних подій. Зауважено, що сільськогосподарські товаровиробники піддаються ризику стихійних лих і надзвичайних ситуацій, а сьогодні, окрім цього, стикаються з великою кількістю подій, які донедавна вважались винятком із страхування, тобто не були страховим випадком, проте тепер мають стати основним страховим ризиком, від якого слід страхувати сільськогосподарську техніку, продукцію і тварин, життя і здоров'я людей. Тому сільськогосподарське страхування визнане корисним інструментом, який аграрії мають використовувати для пом'якшення та управління сільськогосподарськими ризиками. Визначено основні причини ситуації, яка склалась у сільськогосподарському страхуванні, та обґрунтовано шляхи вдосконалення функціонування ринку аграрного страхування в Україні в період воєнного стану. Зауважено, що страхова діяльність в аграрній сфері покликана забезпечувати систему економічних відносин, спрямовану на покращання сільськогосподарського виробництва та його розвиток. Обґрунтовано висновки щодо відсутності правового забезпечення агрострахування. Відзначений недостатній розвиток страхових інструментів в Україні порівняно із зарубіжними країнами та недостатній рівень страхової культури. Наукова новизна досліджень полягає в аналізі страхування майна сільськогосподарських підприємств у період військового стану в Україні. Результати проведеного дослідження можна використати у розробці стратегії розвитку ринку агрострахування в Україні в повоєнний період.

Ключові слова: аграрне страхування, сільськогосподарські підприємства, страхові ризики, застраховане майно, збиток, страховики, страхувальники.

Hrytsyna O., Sholudko O., Syniavska L., Kolodii A., Ahres O. Insurance of the agricultural sector of Ukraine during the war: realities and opportunities

The article analyzes peculiarities of the development of agricultural insurance in Ukraine during the period of martial law. Current issues of insuring the property of agricultural producers during the war are studied. The situation in the agricultural sector during the war is analyzed and the need for insurance protection as a method

and source of liquidation of the negative consequences of unexpected events is substantiated. It is noted that agricultural producers are exposed to the risk of natural disasters and emergencies, and today, in addition, they face a large number of events that until recently have been excluded from insurance and considered as not insured events, but now must become the main insurance risk that should be insured against agricultural machinery, products and animals, life and health of people. Therefore, agricultural insurance is recognized as a useful tool that farmers should use to mitigate and manage agricultural risks. The authors identify the main reasons of the present situation as to agricultural insurance and substantiate the ways to improve performance of the agricultural insurance market in Ukraine during the period of martial law. It is noted that insurance activity in the agricultural sector aims to ensure a system of economic relations in order to improve agricultural production and its development. The work determined problems related with the lack of legal support for agricultural insurance. The insufficient development of insurance instruments in Ukraine compared to foreign countries, and the poor level of insurance culture are noted in the study. The scientific novelty of the research consists in the analysis of property insurance of agricultural enterprises during the period of martial law in Ukraine. The results of the conducted research can be used when developing a strategy for development of the agricultural insurance market in Ukraine in the post-war period.

Key words: *agricultural insurance, agricultural enterprises, insurance risks, insured property, loss, insurers, policyholders.*

Постановка проблеми. В Україні досі немає системи агрострахування. Попередні спроби впровадити її не дали очікуваного результату. Це негативно позначилось на ринку агрострахових послуг. Упродовж тривалого часу рівень агрострахування в Україні залишається мінімальним і коливається в межах 5–7 %, тоді як у Польщі він становить 30 %, а в Німеччині – понад 60 % (Руснак, 2018). Це загрожуватиме динаміці подальшого зростання національного агропромислового комплексу. Водночас сільське господарство сьогодні залишається одним із найперспективніших і найактивніших секторів розвитку нашої економіки. Це саме той сектор, який забезпечує нам провідні позиції на світовому глобальному продовольчому ринку, позиції гаранта світової глобальної продовольчої безпеки. І, безумовно, це той сектор, який забезпечує прибутки та економічне зростання всередині країни. У довоєнний період аграрії України майже наполовину формували валютно-експортну виручку країни. Цьому сприяли передові технології та засоби виробництва, нові канали збуту продукції, постійне підвищення її якості та безпечності. Водночас усе це потребувало стабільного фінансового забезпечення, якого наразі немає. У світі кошти, які спрямовують на розвиток сільського господарства, зазвичай підкріплюються агрострахуванням. Воно гарантує їх повернення кредиторам у разі виникнення страхових випадків. В Україні цей інструмент мінімізації

виробничих ризиків досі залишається не надто затребуваним сільгоспвиробниками. Це значною мірою посилює проблему їх безгрошів'я, обмежує можливості банківського сектору та інвесторів належно профінансувати аграрну галузь. Водночас війна, що триває в Україні, спричиняє значні руйнування, завдає шкоди майну та інфраструктурі, зумовлює кризові явища в економіці. При цьому природним є прагнення фізичних і юридичних осіб завчасно уникнути збитків, заподіяних унаслідок дії сторонніх обставин, до яких належать і військові дії. Відомо, що до універсальних способів мінімізації ризиків в аграрній сфері належить страхування, яке може допомогти мінімізувати наслідки несприятливих умов та обставин. Тому в умовах воєнного стану агрострахування має відігравати головну, а не допоміжну роль, а проблема його активізації вимагає негайного вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку агрострахування та механізму його проведення вивчали вітчизняні науковці та практики. Окремі теоретичні та практичні аспекти агрострахування досліджували зарубіжні вчені. Зокрема велику увагу приділяли проблемам впровадження страхових продуктів за моно- та мультиризиковими видами страхування, індексного страхування (Тулущ, 2018). На особливу увагу заслуговують праці М. Дем'яненка, О. Туманова, І. Жмурка, які розглядають сільськогоспо-

дарське страхування як основний елемент стабілізації фінансового стану аграрних підприємств у ринкових умовах, що забезпечує безперервність розвитку сільськогосподарського виробництва (Дем'яненко, 2007; Жмурко, 2018). Результативність та перспективність аграрного страхування відображені у працях Н. Рубцової (2014). Однак, незважаючи на значну кількість наукових розробок, аграрний страховий ринок України все ще перебуває на стадії формування. Для нього характерна відсутність чіткої законодавчої бази та стратегії розвитку, державної підтримки, яка б забезпечила просування страхових продуктів в умовах війни. Тому необхідне окреслення напрямів подальшого розвитку страхового захисту в АПК.

Постановка завдання. Наше завдання – аналіз сучасного стану ринку агрострахування в Україні, вивчення закордонного досвіду агрострахування та розробка на цій основі стратегічних напрямів розвитку страхового захисту в аграрній сфері у повоєнний період.

Методика дослідження та матеріали. У ході досліджень використано загальні наукові методи: для аналізу наукових праць учених щодо агрострахування – діалектичний метод пізнання; для узагальнення результатів та формулювання висновків – абстрактно-логічний; при аналізі сучасного стану агрострахування – метод емпіричного дослідження; при формуванні перспектив розвитку агрострахування – метод наукового передбачення.

Виклад основного матеріалу. Війна, яка триває в Україні, спричинює значні руйнування, завдає шкоди майну та інфраструктурі, призводить до кризових явищ в економіці. Природним є прагнення фізичних і юридичних осіб завчасно уникнути збитків, заподіяних унаслідок дії сторонніх обставин, до яких належить і війна. До універсальних способів мінімізації ризиків традиційно належить страхування. Водночас війна та бойові дії вносять принципові корективи до стану справ у сфері страхування.

Ринок страхування продовжує працювати в Україні. Більшість страховиків організу-

вали свою роботу, евакуювавши співробітників у безпечніші регіони, забезпечивши віддалену роботу персоналу, збереження технічних засобів та баз даних. Про це свідчать результати опитування страховиків проведеного НБУ у березні 2022 року. Водночас страхові компанії зіштовхнулися з серйозними викликами. Сьогодні на ринку он-лайн страхування працює близько 130 страхових компаній. З них 25 страховиків, на які припадає 9 % загального обсягу ринку, не надали відповідей щодо діяльності в період війни. 17 страховиків (менше ніж 2 % обсягу ринку) заявили, що не налагодили ще процес виплати страхових відшкодувань. Усі інші страхові компанії – а це 89 % страхового ринку за обсягами діяльності – продовжують працювати, своєчасно і в повному обсязі виконувати власні зобов'язання за договорами страхування та навіть укладати нові договори. Фінансова спроможність страховиків у воєнний час прямо залежить від якості та структури їхніх активів і запасу капіталу в довоєнний період. Результати опитування показали, що всі страхові компанії потерпають від військових дій на території України. Так, суттєво спали обсяги продажів, особливо через роздрібні канали, є багато запитів від клієнтів на відтермінування чергових платежів та розірвання договорів. При цьому факт упровадження воєнного стану не впливає на чинність договорів страхування. Війна в Україні належить до форс-мажорних обставин, дія яких не звільняє сторону від обов'язку за договором, а лише є легітимною підставою відтермінувати виконання такого обов'язку до закінчення дій та понести відповідальність за таке відтермінування. Лише факт проведення бойових дій чи впровадження обмежень воєнного часу не звільняє сторону від відповідальності, якщо такі обставини прямо не перешкоджають особі фізично чи юридично виконати конкретний обов'язок за договором. Саме за таких обставин страховик може затримати страхову виплату, але буде змушений здійснити її, коли дія обставин форс-мажору на нього припиниться. На практиці страховики долучають до правил страхування додаткові підстави для відмови у здійсненні страхової виплати, зокрема пов'язані з війною. Так, страховики на-

перед відмовляються покривати ризики спричинення збитків унаслідок бойових дій – наприклад, якщо застраховане майно було пошкоджене чи знищене через бойові дії (влучання куль, снарядів), таку шкоду не покриває страховик. Слід зауважити, що страхування від воєнних ризиків існує як окремий продукт на ринку, але через надмірну вартість останніми роками не поширене. Окрім того, з 2014 року страховики включають до договорів страхування застереження. Договори страхування, як правило, не діють на території проведення бойових дій і на окупованих територіях України. Тому випадки, спричинені бойовими діями та не спричинені, не визначаються страховими, якщо вони відбулися в зоні бойових дій.

Важливим шляхом до індустріалізації та економічних перетворень є модернізація сільськогосподарства. Однак трансформація аграрної сфери в Україні перебуває під загрозою через дедалі руйнівніші наслідки російської агресії.

Україна – один із найважливіших виробників сільськогосподарської продукції в світі, експортер сільськогосподарської продукції та провідний постачальник продуктів харчування і добрив на глобальні ринки. У 2021 році Україна увійшла до трійки найбільших світових експортерів пшениці, ячменю, кукурудзи, ріпаку та ріпакової олії, насіння соняшнику та соняшникової олії. Велика кількість країн-імпортерів продовольства та добрив, більшість з яких належать до групи найменш розвинених країн (LDC) і країн із низьким рівнем доходів і дефіцитом продовольства (LIFDC), покладаються на українську продукцію для задоволення своїх споживчих потреб. Окремі з них уже стикнулися з негативними наслідками підвищення міжнародних цін на продукти харчування та добрива з початком війни. Активні бойові дії в Україні негативно позначились на сільськогосподарських операціях, завдавши шкоди внутрішній транспортній інфраструктурі та морським портам.

Підраховано, що площа території посіву ярих культур скоротилась приблизно на 20 %, збільшився ризик поширення хвороб тварин, що завдає фермерам великих економічних втрат. Урожаї за озимими зерновими впали на

10 % нижче за середній рівень через несвоєчасне внесення добрив, неможливість боротьби із шкідниками та хворобами і зрештою, через пошкодження території бойовими діями. Загальна сума втрат, нанесених сільськогосподарській галузі України внаслідок повномасштабного російського вторгнення на територію країни, вже становить понад 4,3 млрд дол. США. Про це свідчить аналіз «Огляд збитків від війни в сільському господарстві України», підготований Центром досліджень продовольства та землекористування *KSE Institute* спільно з Міністерством аграрної політики та продовольства України (Збитки у сільському господарстві..., 2022). Без відновлення втрачених активів Україна не зможе повернутись на своє місце у глобальній продовольчій безпеці. За словами експерта Центру досліджень продовольства та землекористування Р. Нейтера, для оцінки потреб у відновленні важливий аналіз пошкоджень і його оцінка (табл.).

У структурі пошкоджень найбільші втрати фіксуються внаслідок знищення або часткового пошкодження військовою технікою та гусеницями танків. Крім прямого пошкодження земель, окупація, військові дії та мінне забруднення обмежують доступ фермерів до полів для обробітки та збору врожаю. Приблизно 2,4 млн га озимих культур вартістю 1,4 млрд дол. США залишилися незібраними через війну. Сільськогосподарська техніка та обладнання також зазнали пошкоджень унаслідок обстрілів, авіаударів та бойових дій. Орієнтовна вартість ремонту та заміни техніки становить 926 млн дол. США (рис.) (Втрати на \$40 млрд..., 2022; Збитки у сільському господарстві..., 2022).

Оцінна вартість загиблих тварин становить понад 136 млн дол. США. Слід зауважити, що свійські тварини гинуть не лише від активних бойових дій, а й від обмеженого доступу на ферми, обмеженої можливості для придбання кормів та надання ветеринарних послуг. Орієнтовна кількість тварин, які загинули внаслідок агресії у постраждалих районах, становить 42 тис. голів овець і кіз, 92 тис. голів великої рогатої худоби, 258 тис. свиней та понад 5,700 тис. голів птиці (Збитки у сільському господарстві..., 2022).

Таблиця

Розмір пошкоджень за критеріями
(Збитки у сільському господарстві..., 2022)

Категорія	Загальна вартість (млн. дол. США)
Сільськогосподарські угіддя та незібраний урожай озимих культур	2,135
Машинне обладнання	926.1
Складські приміщення	272.4
Тваринництво	136.4
Багаторічні культури	89.1
Фактори виробництва (наприклад, пальне)	119.6
Продукти, що зберігаються	613.0
Всього	4292.3

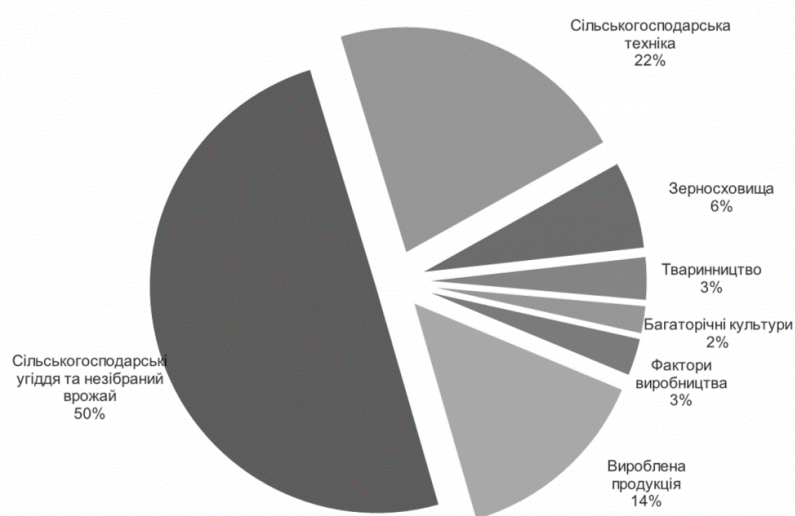

Рис. Структура пошкоджень за категоріями
(Збитки у сільському господарстві..., 2022)

Загалом аграрний інститут нині зіштовхується зі значними проблемами: окупація великої частки аграрної території країною-окупантом, перешкоджання посівам, поля з невиораною та незібраною площею, пожежі, що вкрай негативно позначається на аграрному бізнесі.

Незважаючи на війну, ринок страхування в Україні продовжує працювати. НБУ, як регулятор страхового ринку, докладає всіх зусиль, щоб така тенденція зберігалась і надалі, передусім постійним діалогом з учасниками ринку та оперативного реагування на його потреби. НБУ рекомендує страховикам спрос-

тити процедуру врегулювання випадків, що мають ознаки страхових, максимальним використанням електронних документів та дистанційного врегулювання страхових випадків.

Як уже зазначали, відновлення аграрної сфери потребує стабільного фінансового забезпечення. Проте власними фінансовими ресурсами, навіть разом з партнерами, аграрний сектор піднести буде важко. Необхідно налагодити механізм, за якого аграрний сектор отримуватиме фінансування не лише від IFG як інвестора, але й від комерційних банків. Для того, щоб такий механізм працював ефективно, необхідно мінімізувати ризики за допомогою страхування, яке на сьогодні не викликає довіри – агроклієнти не впевнені, що в разі настання страхових випадків отримають відшкодування. Свого часу в Україні був створений Агростраховий пул, однак через суб'єктивні чинники така світова практика не прижилась. Тому фахівці в пошуках варіантів налагодження активної участі держави в агрострахованні. Державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції – це надання сільськогосподарським товаровиробникам з державного бюджету грошових коштів у вигляді відшкодування частки страхових платежів, нарахованих згідно з договором. Мобілізація страхових фондів має відбуватися головним чином за рахунок державної підтримки, менше – за рахунок коштів самих аграріїв. Якщо накопичені страховиками страхові фонди аграріям не знадобляться, більшу їх частину треба спрямувати на потреби армії та відновлення економіки. Агростраховання має стати не лише джерелом відшкодування завданих аграріям збитків, а й певним джерелом накопичень фінансових ресурсів держави. Вже зараз необхідно страхувати посіви, сільськогосподарську техніку, тварин від воєнних ризиків. Те, що донедавна було винятком із страхування (загибель, втрата, пошкодження) застрахованого майна внаслідок впливу ядерної енергії, техногенних аварій, військових дій, маневрів або інших військових заходів, – нині має стати основним страховим ризиком, від якого слід страхувати сільськогосподарське майно, продукцію, тварин, життя і здоров'я людей (Страховання посівів..., 2022).

При цьому Україні доцільно скористатися досвідом інших країн у сфері агростра-

хування. Зарубіжний досвід агростраховання містить декілька моделей взаємодії учасників цього ринку, які формуються залежно від об'єктивних умов та наявних економічних традицій. Розбудовувати систему агростраховання в Україні треба в рамках приватно-державного партнерства, що доведено досвідом Туреччини, Іспанії та інших країн (Тулущ, 2018). Водночас агростраховання в Канаді й США допомагає підтримати фермерів, які сплачують лише частку вартості страхівки. Решту доплачує держава. І це стимулює сільгоспвиробника страхуватись, бо страхові послуги стають для них фінансово доступніші. Агростраховання у цих країнах, крім цього, підтримує весь ланцюжок від банків до дилерів, що поліпшує систему продовольчої безпеки, підтримує інфраструктуру та місцеві бюджети (Агростраховання в Україні..., 2022; Сільське господарство..., 2022). Світовий досвід доводить, що значні інвестиції в агропромисловий комплекс, а також дедалі складніші сучасні технології сільськогосподарського виробництва, ставлять країни світу перед необхідністю створення національних систем страхування ризиків аграрних підприємств. Тому правильно організована система страхового захисту створює потенціал для розвитку сільськогосподарського виробництва, а також державних і приватних страхових компаній у будь якій країні світу (Павленко, 2018).

Найбільшим викликом для страховиків залишається проблема довіри. Тому потрібно розвивати мережу агентів, які зможуть пояснювати страхові питання, рекламувати нові страхові послуги, розвивати страхову культуру, яка відсутня серед сільгоспвиробників. На думку експертів, зробити ринок страхування привабливим для фермерів можна проведенням інформаційних кампаній з агростраховання. Підвищити рівень прозорості і довіри до страхування можна лише шляхом добрих, якісних продуктів і процедур та завдяки доброчесності й досвідченості учасників (Перспективи агростраховання..., 2019).

І звичайно, агростраховання в сучасних умовах потребує негайної розробки відповідних законодавчих актів, які б регулювали процедуру страхування від реклами страхових послуг до отримання відшкодування, давали гарантію страхового захисту від непередбачуваних обставин, зокрема й від воєнних ризиків.

Висновки. Незважаючи на важливість агрострахування, рівень його розвитку в Україні залишається низьким. У проєкті Плану відновлення України (Клеріні, 2022) страхування визначено як один з основних елементів державної підтримки галузі сільськогосподарства на період 2023–2025 років. Для поліпшення ситуації в агрострахуванні, а також з метою популяризації її серед товаровиробників, необхідно розробити

сучасну законодавчу базу, підвищити рівень страхової культури населення, вдосконалити спектр страхових послуг та створити однакові умови для всіх учасників страхового ринку. Агрострахування має стати не лише джерелом відшкодування завданих аграріям збитків, а й певним джерелом накопичень фінансових ресурсів держави, які в разі потреби можна використати на воєнні потреби та відновлення економіки.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Агрострахування в Україні: можливості і реалії, 2022. *Аграрний тиждень. Україна* [online] (останнє оновлення 3 жовтня 2022). Доступно: <https://a7d.com.ua/novini/38714-agrostrahuvannya-v-ukrayin-mozhlivost-realyi.html> [Дата звернення 29 березня 2023].

Втрати на \$40 млрд: як через війну страждає аграрний сектор України, 2022. *Економічна правда* [online] (останнє оновлення 19 грудня 2022). Доступно: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/19/695167/> [Дата звернення 08 квітня 2023].

Дем'яненко, М. Я., 2007. Фінансові проблеми формування та розвитку аграрного ринку України. *Облік і фінанси АПК*, 5, с. 4–13.

Жмурко, І. В., 2018. Особливості страхування в аграрному секторі. *Гроші, фінанси і кредит*, 21, с. 267–271.

Збитки у сільському господарстві України внаслідок війни сягнули \$ 4,3 млрд, 2022. *UkraineInvest* [online] (останнє оновлення 14 Червня 2022). Доступно: https://kse.ua/wpcontent/uploads/2022/06/Damages_report_issue1_ua.pdf. [Дата звернення 08 квітня 2023].

Клеріні, Г. В., 2022. Агрострахування в умовах воєнного стану: проблеми правового регулювання і виклики майбутнього. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*, 6, с. 179–183. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.32>

Павленко, О. П., 2018. Страхування як метод фінансової безпеки аграрних виробників: сучасні тенденції та світовий досвід. *Modern Economics*, 8, с. 134–141.

Перспективи агрострахування в Україні, 2019. Тетяна Ковальчук. *Агробізнес сьогодні* [online] (останнє оновлення 17 січня 2019). Доступно: <http://agro-business.com.ua/agro/ahrostrakhuvannia/item/12688-perspektyvu-ahrostrakhuvannia-v-ukraini.html> [Дата звернення 30 березня 2023].

Рубцова, Н. М., 2014. Сучасний стан та перспективи розвитку діючої системи агрострахування в Україні. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*, 4, с. 237–240.

Руснак, А. В., Карнаушенко, А. С. та Петренко, В. С., 2018. Страхування ризиків сільськогосподарських підприємств в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*, 19, с. 5–10. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2018.19.5>

Сільське господарство під час війни: зміна пріоритетів, 2022. *Урядовий кур'єр* [online] (останнє оновлення 13 вересня 2022). Доступно: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/silskogospodarstvo-pid-chas-vijni-zmina-prioritet/> [Дата звернення 29 березня 2023].

Страхування посівів, техніки та врожаю від воєнних ризиків має відбуватись за кошти держави, 2022. Головний сайт для агрономів [online] (останнє оновлення 26 березня 2022) Доступно: <https://superagronom.com/news/15085-strahuvannya-posiviv-tehniki-ta-vrojaju-vid-voennyh-rizikiv-maye-vidbuvatis-za-koshti-derjav> [Дата звернення 29 березня 2023].

Тулуш, Л. Д. та Прокопчук, О. Т., 2018. Ринок агрострахування в Україні: тенденції та перспективи. *Економіка АПК*, 8, с. 55.

Стаття надійшла 19.05.2023

